

УДК 327.5:329.7:94(612)»20»

А. В. Браїло

аспірантка

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 32, Французський бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

тел.: (0482)63 32 59; e-mail: a.brayilo@gmail.com

РОЛЬ ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ГРАВІЦІВ У ВИЗНАЧЕННІ ПЕРЕМОЖЦЯ У ЛІВІЙСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

У статті розглядається участь глобальних та регіональних акторів у конфлікті в Лівії та їх роль у визначенні переможця, а також зроблено прогноз щодо подальшого розвитку ситуації в країні.

Ключові слова: Лівія, конфлікт, арабська весна, Північна Африка, міжнародні відносини.

Муаммар Каддафі одноосібно правив Лівією з 1969 року. Протягом 42 років він був ініціатором багатьох перетворень у країні, головним економічним досягненням стала нафтова промисловість країни. На початку свого правління він жорстко, із застосуванням армії, придушив і поставив під владу Тріполі племена пустелі. Коли Каддафі став старий, племена та їхні клани у владі відчували слабину і стали вимагати долю від доходів від нафтової труби, що йде їхньою територією.

2 березня 1977 року Лівія була проголошена джамахірією (один з варіантів українського перекладу — «народовладдя»). Політичні партії були офіційно заборонені, а все населення, згідно з новим устроєм, об'єднувалося у народні конгреси. Сам Каддафі та 5 його найближчих соратників в 1979 офіційно пішли у відставку і відтоді стали називатися «лідерами революції», не обіймаючи жодної формальної державної посади [1].

Протягом останнього двадцятиріччя Лівія впливала на ситуацію в африканських країнах як в економічному, так і в політичному аспектах, домігшись при цьому значних успіхів. Говорячи про економічну присутність Лівії в Африці, слід згадати, насамперед, інвестиції Тріполі в економіку тридцяти африканських країн, що налічували за найскромнішими підрахунками близько 5 мільярдів доларів. Тут враховано лише інвестиційні програми, що проходили через лівійську державну нафтову компанію Tamoil, Лівійську арабську африканську інвестиційну компанію (LAACO) і Лівійський арабський зарубіжний банк (LAFB). Тим часом значні лівійські вкладення могли йти і через західні банки і компанії [2].

Лівійський лідер Муаммар Каддафі був безпосередньо залучений і в політичне життя на континенті. Лівія оплачувала 15 % бюджету Африканського Союзу, фактично покриваючи частку витрат багатьох бідних африканських держав. М. Каддафі активно брав участь у посередницьких акціях з миротворення внутрішньоафриканських конфліктів і громадянських воєн. Це наочно проявилось в Судані, де лівійці підтримували

однаково хороші відносини як з урядом Омара аль-Башира, так і з повстанцями Дарфура. Уряд Каддафі здійснював також посередницькі місії щодо примирення уряду і бунтівників в ЦАР [3]. Велику роботу лівійці проводили з непокірними туарегами в Малі та Нігері.

Ця активність не могла не викликати невдоволення у великих французьких і англійських компаній, які продовжували активну роботу на африканському континенті, незважаючи на скорочення там політичної присутності їхніх країн. У 2005–2010 роках конкурентна боротьба за Африку посилилася. До того ж інтерес до африканського континенту виявляли Китай та ТНК.

Ще більшу стурбованість в Європі і в США викликали фінансові плани лівійського лідера. Спираючись на значні доходи від видобутку нафти (50 мільярдів доларів на рік), Лівія стала утримувати серйозні фінансові капітали. Близько 200 мільярдів доларів були розміщені на лівійських рахунках у західних банках. Канадський професор Петер Дейл Скотт вважає, що причиною рішучого настрою Франції, Великобританії та США на повалення Каддафі могли послужити плани лідера лівійської революції з переходу в розрахунках за нафту із західними партнерами з долара і євро на нову грошову одиницю — золотий динар. Ці плани були цілком реальні, враховуючи, що до їх реалізації Муаммару Каддафі вдалося б залучити африканські країни. У такому випадку фінансовий ринок нової валюти поширився б на цілий континент [4].

Протести в Лівії спровокував інцидент у місті Бенґазі, що трапився 16 лютого 2011 р. Натопч, розлючений арештом одного з правозахисників (ним виявився згодом звільнений Фатхі Турбіль), зібрався біля будівлі місцевої адміністрації, вимагаючи його звільнення. Згодом люди рушили в центр міста, де й трапився конфлікт.

Відправною точкою ескалації лівійського конфлікту, який перейшов з внутрішньополітичного протистояння на міжнародний рівень, формально прийнято вважати 21 лютого. В умовах безперервної політичної нестабільності, коли протестувальники відкинули пропозицію уряду про здачу зброї, Муаммаром Каддафі було прийнято рішення про силове придушення протестів. В силу того, що засобом було обрано нанесення повітряного удару, а опозиція фізично була розосереджена серед мирного населення, обстріл спричинив масові жертви серед цивільного населення. Цю версію пізніше офіційно підтвердив генсек ООН, який у якості основної причини міжнародного втручання саме в лівійський конфлікт заявив, що організація засуджує будь-яке насильство уряду по відношенню до мирного населення [5].

Позасистемні сили тут же звинуватили Каддафі у геноциді лівійського народу. На міжнародній арені дії полковника засудили практично всі країни. Члени Ліги арабських держав (ЛАД) звернулися до ООН з проханням перекрити повітряний простір країни для недопущення використання з боку Каддафі авіації проти повстанців. Деякі спостерігачі назвали запит з боку ЛАД ключовим для «розв'язування рук» НАТО, яке дозволило б продемонструвати підтримку дій Заходу в регіоні та уникнути явних паралелей з вторгненням в Ірак у 2003 р.

Пізніше Рада безпеки ООН за ініціативою Франції та Великобританії прийняла резолюцію 1973, що передбачає створення «безполітної зони» над територією, контрольованою повстанцями [6]. Офіційною метою було оголошено недопущення насильства щодо мирного населення; для цього передбачалося використовувати «будь-які засоби, крім наземної операції». Крім цього, були заморожені всі закордонні рахунки лівійської національної нафтової корпорації, що мала зв'язок з Каддафі, та Центробанку країни. За резолюцію голосували 10 країн-членів ООН, включаючи США, Францію і Великобританію; Індія, Бразилія і Німеччина утрималися, не скористалися своїм правом вето Росія та Китай [7].

19 березня почалася операція коаліційних сил НАТО, що отримала назву «Одісея. Світанок», у складі: США, Франції, Великобританії, Канади, Італії [8]. Надалі до неї приєдналися: Бельгія, Іспанія, Данія, Норвегія та Катар. Пентагон позначив етапи запланованої операції: на першому передбачається знешкодження лівійської протиповітряної оборони, далі мішенями повинні стати військово-повітряні сили Лівії та резиденція Каддафі в Тріполі, заключний етап передбачає нанесення ударів безпосередньо по лівійській армії. Президент США Барак Обама уточнив, що операція несе обмежений військовий характер з метою захисту мирного населення Лівії.

Повстанці вітали дії союзників. Офіційна влада Лівії звинуватила Захід у «варварських ударах» по військових і цивільних об'єктах, які спричинили «численні жертви», а ООН — в «розв'язанні агресії проти Лівії»: «Ми просили Об'єднані нації послати міжнародну місію для встановлення істини, однак вони прислали ракети», — резюмував голова Загального народного конгресу Лівії Мухаммед Абдель Касем аз-Зауї. Муаммар Каддафі у своєму телезверненні до населення заявив про початок озброєння громадян для «звільнення території від агресора», а Середземномор'я і Північну Африку оголосив «зоною військових дій» [9].

Бомбардування силами НАТО лівійських міст викликало найширший міжнародний резонанс. МЗС РФ кваліфікувало операцію як «невибіркове застосування сили» і зажадало її припинення, а дії коаліції розцінило як такі, що істотно виходять за рамки повноважень, наданих мандатом ООН. Свій жаль через початок операції висловило і МЗС Китаю. Було скликано і екстрену нараду членів ЛАД, де про невідповідність дій союзників заявленим цілям також заявив генеральний секретар організації Амр Муса: «Ми просили закриття повітряного простору і захисту мирних жителів, але не ціною загибелі інших мирних жителів». З арабських країн про подальшу підтримку операції «Одісея. Світанок» заявили тільки Катар і ОАЕ [10].

У цих умовах керівництвом США було прийнято рішення про офіційну передачу повноважень командування військовою кампанією силам НАТО. Раніше проти такого повороту розвитку подій виступала Туреччина, однак позиція країни змінилася, і Анкара оголосила про передачу силам альянсу підводного човна та чотирьох фрегатів. Держсекретар США Хілларі Клінтон заявила про «приєднання до операції всіх наших 28 союзників по НАТО». 31 березня під егідою Північноатлантичного альянсу

почалася операція «Об'єднаний захисник». Але спроба США по створенню видимості формальної зміни керівництва провалилася досить швидко. «Непряма» допомога, про яку представники Пентагону відзвітували офіційно, звелася до поставок країнам-учасникам операції боєприпасів, включаючи керовані «розумні бомби», запчастин і надання технічної підтримки в період з 1 квітня на суму 24,3 млн доларів [11].

Позиція Росії з лівійського питання була непослідовною та неоднозначною. Як відомо, ще на стадії прийняття резолюції РФ могла скористатися правом вето та заблокувати її, але не зробила цього. Як можливі причини прийняття такого рішення експерти називали небажання Росії йти проти світового (західного) співтовариства, а також ініціювання голосування з боку членів ЛАД, до чияї позиції Росія прислухалася. Об'єктивна складність полягала в тому, що, з одного боку, Росія визнавала і засуджувала злочин Каддафі проти повстанців, а, з іншого, виступала проти втручання у внутрішньогромадянський конфлікт і порушення суверенітету [12]. Інформаційне поле було побудовано аналогічно — в дусі відображення двоїстого підходу: так, прем'єр-міністр РФ Володимир Путін засуджував дії коаліції, порівнюючи їх з «хрестовим походом», а президент Дмитро Медведєв вказував на неприпустимість подібних висловлювань, звинувачував владу Тріполі в насильстві проти мирних громадян, підписував укази про введення санкцій проти Лівії та оголошував Каддафі та його оточення персонами «нон-грата» [13]. Деякі ЗМІ углядели в таких оцінках конфлікт тандему, але фахівці констатували всього лише спробу влади задовольнити різнопланові, в тому числі й зовнішньополітичні, запити російського електорату напередодні виборів 2012 р.

Слід зазначити, що повалення режиму Каддафі в Лівії призвело до надзвичайно небезпечних наслідків для всього регіону Північної Африки. По-перше, кампанія НАТО 2011 викликала фактичний розпад лівійської державності. Незважаючи на проведені влітку 2012 року парламентські вибори, контроль над різними регіонами Лівії здійснюють різні збройні формування. По-друге, відсутність єдиного керівництва та постійні зіткнення між різними озброєними загонами ведуть до хаосу і нестабільності, унеможливають нормальний соціально-економічний розвиток Лівії. По-третє, відсутність єдиної влади в Лівії вже призвела до поширення релігійного екстремізму і тероризму по всьому регіону. Ця обставина посилюється безконтрольним розповзанням зброї зі складів лівійської армії Каддафі.

У зв'язку з наявністю в Лівії декількох центрів сили зараз не можна говорити про те, що столиця контролює регіони. Швидше навпаки: всі основні регіони країни тримають у Тріполі свої військові гарнізони, що використовуються для лобювання власних інтересів на національному рівні. Фактично Лівія нині являє собою конгломерат із декількох квазідержав, що пов'язані необхідністю видобувати та продавати нафту. Столиця поки ще служить джерелом нафтових грошей, проте з початком власного експорту нафти регіонами роль Тріполі послабиться, що може розірвати слабкі зв'язки, які формально утримують цілісність Лівії.

Таким чином, можна відзначити, що війна в Лівії, в черговий раз показала, що абсолютизація військової сили не скасовує необхідність вирішення політичних проблем, а навпаки, відсуває їх за часом і загострює їх у нових протиріччях. Барак Обама, який декларував відхід від доктрини унілатералізму, однак проявив зацікавленість до подій в Лівії та доклав зусиль до проведення через РБ ООН резолюції про «безпольотну зону». Головним же агентом «неоінтервенціоністської» акції на цей раз з'явився Ніколя Саркозі (підтриманий Девідом Кемероном), який за допомогою зовнішньополітичного активізму вирішував, зокрема, і внутрішньополітичні завдання. Найважливішим фактором, що зробив операцію можливою, була її легітимація Лігою арабських держав, в першу чергу групою арабських режимів на чолі з Катаром.

У ході конфлікту утворилася група впливових глобальних і регіональних акторів (держави БРІК, до яких потім приєдналася Південна Африка, члени НАТО — Німеччина, Туреччина та ін.), які не підтримали проект безпольотної зони, але й не стали йому заважати, а коли дії коаліції стали виходити за рамки резолюції 1973, піддали їх критиці. З альтернативним проектом виступила і Організація африканських держав. А Тегеран, незважаючи на неприйняття всякого роду західного інтервенціонізму, фактично виступив проти Каддафі настільки ж рішуче, як і США.

Далі ситуація в Лівії може розвиватися за двома сценаріями: оптимістичним і песимістичним. У разі оптимістичного сценарію — швидкого прийняття нової конституції Лівії, що закріплює вже реально існуючу федералізацію країни, компетенція центрального уряду буде обмежена виключно охороною кордонів і зовнішньою політикою, але формальна цілісність держави збережеться. Песимістичним сценарієм є затягування з прийняттям нової конституції з чітким розподілом повноважень між федеральним центром і регіонами, що загрожує Лівії початком процесу швидкого розпаду. Адже за будь-яких обставин багатий нафтою схід уже не захоче ділитися прибутками зі столицею та іншими регіонами й обере шлях самостійного існування без жодної прив'язки до Тріполі, у разі невизначеності та появи ускладнень із вибором форми адміністративно-територіального устрою держави.

Список використаної літератури

1. Зинин Ю. Ливия: от Джамахирии к государству // HBO, 02.02.2013.
2. STRATFOR Special report: Libyan involvement in Africa. N. Y., 2011
3. Куделев В. В. О ливийско-суданских отношениях // http://www.iimes.ru/stat_html
4. Dale Scott, Peter. Who are the Libyan Freedom Fighters and Their Patrons?, *The Asia-Pacific Journal* Vol 9, Issue 13 No 3, (March 28, 2011)
5. Statement by the Secretary-General on Libya. New York, 17 March 2011 // <http://www.un.org/sg/statements/?nid=5145>
6. Резолюція Ради Безпеки ООН 1973. S/RES/1973 від 17.03.2011
7. Там само
8. Operation Odyssey Dawn (Libya): Background and Issues for Congress. Congressional Research Service. March 30, 2011
9. Gaddafi denounces foreign intervention // <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/03/201132094116102192.html>

10. Libya conflict: reactions around the world. The Guardian, Wednesday 30 March 2011 // <http://www.theguardian.com/world/2011/mar/30/libya-conflict-reactions-world>
11. Peter Dale Scott. La Guerra in Libia, potere degli Stati Uniti e il decline del sistema degli petrodollari. // www.eurasia-rivista.org. 13.05.2011
12. Libya conflict: reactions around the world. The Guardian, Wednesday 30 March 2011 // <http://www.theguardian.com/world/2011/mar/30/libya-conflict-reactions-world>
13. Медведев: Путин не прав, мы сознательно разрешили бомбардировки Ливии // <http://news.nswap.info/?p=60200>

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014

А. Браило

кафедра міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, г. Одеса, 65058, Україна

**РОЛЬ ГЛОБАЛЬНЫХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ УЧАСТНИКОВ
В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОБЕДИТЕЛЯ В ЛИВИЙСКОМ КОНФЛИКТЕ**

Резюме

В статье рассматривается участие глобальных и региональных акторов в конфликте в Ливии и их роль в определении победителя, а также сделан прогноз относительно дальнейшего развития ситуации в стране.

Ключевые слова: Ливия, конфликт, арабская весна, Северная Африка, международные отношения.

A. Brayilo

Department of International Relations
Odessa National I. I. Mechnikov University
Office 32 French bul., 24/26, Odessa -58, 65058, Ukraine

**THE ROLE OF GLOBAL AND REGIONAL ACTORS ON THE RESULTS
OF LIBIAN CONFLICT**

Summary

The article is dedicated to the participation of global and regional actors in the Libyan conflict and their role in definition of the winner. Possible future scenarios for the situation in Libya are made.

Key words: Libya, conflict, Arab Spring, North Africa, international relations.